

УДК 343:340.132-028.85

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.7947536>

Н.П. ЖДИНЯК,

доцент кафедри кримінального права і кримінології Львівського національного університету ім. Івана Франка, кандидат юридичних наук, м. Львів, Україна; e-mail: n.zhdynyak@ukr.net;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9611-8190>

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАБОРОНЯЮЧИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ

N.P. ZHDYNYAK,

Associate Professor, Chair of Criminal Law and Criminology, Ivan Franko National University of Lviv, Ph.D. in Law, Lviv, Ukraine; e-mail: n.zhdynyak@ukr.net;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9611-8190>

MAIN APPROACHES TO DETERMINING THE EFFECTIVENESS OF PROHIBITIVE CRIMINAL LAW NORMS

АНОТАЦІЇ (ABSTRACTS), КЛЮЧОВІ СЛОВА (KEY WORDS)

Постановка проблеми. Кожна держава потребує ефективної охорони суспільних відносин від протиправних посягань. Забороняючі кримінально-правові норми призначені забезпечити охорону найважливіших суспільних відносин від кримінально-протиправних посягань. Проте, наявність різних підходів до визначення ефективності забороняючих кримінально-правових норм зумовлює труднощі у дослідженні ефективності останніх. **Метою** статті є виокремлення підходу до визначення ефективності забороняючих кримінально-правових норм з врахуванням проведеного аналізу наявних підходів. **Методи.** У дослідженні використано такі загальнонаукові та спеціально-наукові методи: аналіз та синтез – для виділення особливостей підходів до визначення ефективності забороняючих кримінально-правових норм; абстрагування та індукції – з метою уявного відходу від несуттєвих властивостей, зв'язків, які характеризують поняття, що стосуються ефективності забороняючих кримінально-правових норм, із одночасним виокремленням їх найважливіших рис для одержання загальних висновків; дедукції – для поширення загальних висновків теорії ефективності правових норм на забороняючі кримінально-правові норми; системно-структурний – для визначення критеріїв розмежування ефективності забороняючих кримінально-правових норм зі суміжними поняттями. **Результати.** Узагальнено наукові підходи щодо визначення ефективності забороняючих кримінально-правових норм та розкрито їх переваги та недоліки. На основі проведеного аналізу зроблено висновок про те, що методологічною основою для оцінки ефективності забороняючих кримінально-правових норм слугує телеологічний (цільовий) підхід до визначення ефективності норм. **Висновки.** Встановлено, що для визначення ефективності забороняючих кримінально-правових норм доцільно застосовувати телеологічний підхід, згідно якого, ефективність забороняючої кримінально-правової норми визначається у залежності від досягнення поставленої законодавцем мети. Метою забороняючих кримінально-правових норм – є охорона найважливіших суспільних відносин від кримінально-протиправних посягань та запобігання кримінальним правопорушенням, що досягається забезпеченням необхідної поведінки, а саме, дотримання суб'єктами у процесі реалізації забороняючих кримінально-правових норм – кримінально-правових заборон та утримання від вчинення кримінальних правопорушень.

Ключові слова: підходи до визначення ефективності правової норми; забороняючі кримінально-правові норми

***

Problem statement. Every state needs effective protection of social relations from illegal encroachments. Prohibitive criminal law norms are intended to ensure the protection of the most important social relations from criminal and illegal encroachments. However, the presence of different approaches to determining the effectiveness of prohibitive criminal law norms leads to difficulties in researching the effectiveness of the latter. **The purpose** article is a select an approach to determining the effectiveness of prohibitive criminal law norms, taking into account the analysis of existing approaches. **Methods.** The research uses the following general scientific and special scientific methods: analysis and synthesis – to highlight the features of approaches to determining the effectiveness of prohibiting criminal law norms; abstraction and

induction – from the order of clear departure from non-essential authorities, connections that characterize concepts related to the effectiveness of prohibitive criminal law norms, with the simultaneous isolation of their features to obtain general conclusions; deductions – to extend the general conclusions of the theory of the effectiveness of legal norms to prohibitive criminal law norms; systemic and structural – to determine the criteria for distinguishing the effectiveness of prohibitive criminal law norms with related concepts. **Results.** Scientific approaches to determining the effectiveness of prohibitive criminal law norms are summarized and their advantages and disadvantages are disclosed. Based on the analysis, it was concluded that the methodological basis for evaluating the effectiveness of prohibitive criminal law norms is a teleological (target) approach to determining the effectiveness of norms. **Conclusions.** It has been established that to determine the effectiveness of prohibitive criminal law norms, it is advisable to use a teleological approach, according to which, the effectiveness of a prohibitive criminal law norm is determined depending on the achievement of the goal set by the legislator. The purpose of prohibitive criminal law norms is the protection of the most important social relations from criminal and illegal encroachments and the prevention of criminal offenses, which is achieved by ensuring the necessary behavior, namely, compliance by subjects in the process of implementing prohibitive criminal law norms – criminal law prohibitions and restraint from committing criminal offenses.

Keywords: approaches to determining the effectiveness of a legal norm; prohibitive criminal law norms

Постановка проблеми

Наявність законодавства, у будь-якому суспільстві, обумовлює необхідність визначення його ефективності, тому проблематика ефективності правових норм завжди буде актуальною.

У юридичній науці можна виділити два основні періоди у дослідженні ефективності правової норми.

Перший період – 60-80-ті роки ХХ століття. У цей період були розроблені основи теорії ефективності правової норми. Основними напрямками у визначенні ефективності правових норм були: спроба напрацювання універсального поняття ефективності правової норми, застосовного у всіх галузях права та вирішення проблеми співвідношення поняття ефективності правової норми з іншими поняттями (економічності, оптимальності та ін.).

Найбільшу підтримку у наукових колах отримав підхід до визначення ефективності правових норм, що ґрунтувався на теорії управління (інструментальній теорії), згідно якої правова норма оцінювалася як засіб управління (інструмент), а ефективність правової норми визначалася за допомогою категорій "мета-результат", як співвідношення між фактичним результатом їх дії й тією соціальною метою, для досягнення якої ці норми були прийняті.

Проте, науковий пошук вчених першого періоду дослідження проблематики ефективності правових норм, характеризувався наступними недоліками, зокрема:

1. *Ототожнення ефективності правової норми з результатами впливу на регульовані нею суспільні відносини, зокрема ефективність правових норм визначалася як "їх результативність".*

Вказана позиція полягає у розумінні ефективності правової норми як сукупності всіх реаль-

них змін, наслідків, які виникають в об'єктивній дійсності у результаті реалізації правових норм. Поняття ефективності правових норм пов'язувалося з настанням будь-яких наслідків їх дії (як позитивних, так і негативних).

Визначення ефективності забороняючих кримінально-правових норм через "їх результативність" викликає багато запитань, зокрема, який результат мається на увазі, які зміни, у яких об'єктах беруться до уваги у визначенні цього результату? Зрештою, яким чином лише за результатами впливу на регульовані забороняючою кримінально-правовою нормою суспільні відносини ми можемо робити висновок про їх ефективність? Більше того, чи можна вважати ефективними забороняючі кримінально-правові норми, які призвели до небажаних результатів? Очевидно, що ні. Однак, якщо зводити ефективність забороняючих кримінально-правових норм до будь-яких результатів, що настали, то прийдеться визнати ефективними всі забороняючі кримінально-правові норми, у тому числі ті, які не призводять до досягнення жодної мети їх створення, або досягнення контрадикторних до поставленої мети результатів. Тому, вказаний підхід, для його застосування потребує суттєвого уточнення та конкретизації.

2. *Ототожнення поняття ефективності правової норми з іншими поняттями – "економічності правової норми", "оптимальності правової норми".*

Ефективність правової норми встановлювалася з врахуванням понесених витрат або з визначенням оптимального алгоритму для досягнення суспільно-корисного результату. Зокрема, ефективною визначалася та правова норма, яка здатна з найменшими витратами позитивно вплинути на суспільні відносини. Відтак, катего-

рія ефективності правової норми практично отожднювалася з іншими поняттями: економічності правової норми, оптимальності правової норми. Включення у визначення ефективності правової норми інших понять: "економічності", "оптимальності" правової норми є, на нашу думку, змішуванням різних за природою понять, які необхідно розмежовувати, оскільки вони різняться як за змістом, так і за показниками, кожне з них має своє значення.

Підсумовуючи результати першого періоду дослідження, можна зробити висновок, що ключовим став підхід до визначення ефективності правової норми, який передбачає визначення ефективності правової норми в залежності від досягнення поставленої мети через категорії "мета-результат". Меншу підтримку отримали підходи, які визначають ефективність правової норми виходячи з понесених витрат або з визначенням оптимального алгоритму для досягнення суспільно-корисного результату.

Другий період наукових досліджень питань ефективності правових норм бере початок з 90-х років ХХ століття і триває до сьогодні. Загальна лібералізація суспільних процесів вплинула й на наукові пошуки. Щодо концепцій другого періоду дослідження проблематики ефективності правових норм, варто зазначити, що більшість з них ґрунтуються на ліберальному праворозумінні. Характерним для цього періоду є визначення поняття ефективності правової норми не через категорії "мета" та "результат", а через категорію "інтерес".

Зокрема, автори монографії "Законодавство: проблеми ефективності" підтримують позицію визначення ефективності законодавства через інтереси, зазначаючи наступне: "Під час визначення ефективності законодавства дуже важливо мати на увазі не цілі законодавства, а інтереси. На досягнення чийх інтересів спрямований конкретний нормативний акт, хто матиме найбільшу вигоду від його реалізації?" [1, с.12].

Доцільність визначення поняття ефективності правових норм через категорію "інтерес" підтримує В.Ф. Сіренко вказуючи, якщо визначити інтерес як співвідношення між необхідністю задоволення потреб груп, окремих верств населення і можливістю їх задоволення, то виникає модель, складові якої можна розглядати як елементи ефективності, а саме: соціальні проблеми, котрі потрібно задовольнити за допомогою конкретного нормативного акта; правові засоби, їх кількість та якість; здатність правових засобів задовольняти соціальні потреби, закріп-

лені в нормативному акті; перспективність напрямків удосконалення законодавства з метою задоволення соціальних потреб за допомогою правових засобів [2, с.12–13].

На думку, наприклад, Р. Катера (Cotter, 1996), ефективність норм права безпосередньо залежить від того, наскільки відповідає правова норма уявленням людей про те, якою повинна бути норма [3, с.37].

Підсумовуючи другий період дослідження проблематики ефективності правових норм, можна зробити висновок, що дослідники цього періоду визначали поняття ефективності правових норм через категорію "інтерес".

Таким чином, *метою* статті є виокремлення підходу до визначення ефективності забороняючих кримінально-правових норм з врахуванням проведеного аналізу наявних підходів. Її *новизна* полягає у тому, що визначено методологічну основу для оцінки ефективності забороняючих кримінально-правових норм. *Завданням* статті є: узагальнити підходи до визначення ефективності правових норм та на підставі проведеного їх критичного аналізу визначити підходи до визначення ефективності забороняючих кримінально-правових норм.

Підходи до визначення ефективності забороняючих кримінально-правових норм

При визначенні ефективності правових норм у різних галузях права необхідно враховувати специфіку регульованих суспільних відносин.

Щодо визначення ефективності забороняючих кримінально-правових норм можна виокремити такі підходи: телеологічний, аксіологічний та економічний.

Телеологічний (від *telos* – *ціль*) підхід полягає у визначенні ефективності забороняючої кримінально-правової норми в залежності від досягнення поставленої мети, за допомогою категорій "мета-результат". Вказаний підхід отримав значну підтримку серед авторів, які займалися проблематикою ефективності кримінально-правових норм.

Іншим підходом до визначення ефективності забороняючих кримінально-правових норм є аксіологічний підхід. Даний підхід ґрунтується на філософії лібералізму, в основі визначення поняття ефективності правової норми використовується категорія "інтересу". Ефективними є ті правові норми, реалізація яких дозволяє забезпечити об'єктивно існуючі інтереси у правовому регулюванні певних суспільних відносин.

Науковці, що досліджували проблематику

ефективності кримінально-правових норм, також застосовують економічний підхід, тобто, визначають ефективність кримінально-правової норми виходячи з понесених витрат.

На нашу думку, як телеологічний (цільовий) підхід, згідно якого ефективність правової норми визначається через категорії "мета-результат", так і аксіологічний підхід, що визначає ефективність правової норми через категорію "інтерес", зводиться до визначення ефективності правових норм – через співвідношення "мета-результат" (якщо визначати узгодження інтересів як мету, яка характеризуватиметься певним результатом). Відмінність між вказаними підходами полягає у тому, як автори ідентифікують дані категорії.

Проте, аксіологічний підхід більш застосовний для визначення ефективності правових норм приватноправових суспільних відносин, а не публічно-правових суспільних відносин заснованих на владно-імперативному методі. Тому, аксіологічний підхід не знайшов значної підтримки серед дослідників ефективності кримінально-правових норм. Крім того, узгодження інтересів відбувається у період правотворчості та виступає умовою ефективності забороняючих кримінально-правових норм.

Автори, що займалися проблематикою ефективності кримінально-правових норм, як правило, дотримувалися телеологічного (цільового) підходу, рідше економічного підходу. Зокрема, М.В. Карчевський у дослідженні "Ефективність кримінально-правового регулювання в Україні: інформаційно-аналітичні матеріали за результатами опитування експертів" зазначає, що ефективними законодавчими рішеннями у сфері кримінально-правового регулювання слід вважати такі, які забезпечують баланс соціальної значимості охоронюваних благ та обґрунтованого обсягу необхідних соціальних видатків, а саме того обсягу видатків, який держава та суспільство можуть виділити на забезпечення кримінально-правового регулювання [4, с.5].

Проте, більшість авторів, що займалися проблематикою ефективності кримінально-правових норм, як правило, дотримувалися телеологічного (цільового) підходу. Зокрема, Ю.В. Нікітін та І.О. Рощина, автори монографії "Ефективність норм кримінального права України у попередженні злочинів" вказують, що ефективність норми кримінального права у попередженні злочинів повинна визначатися тим, наскільки її застосування сприяє досягненню мети, яка поставлена перед правовим регулюванням відпо-

відних суспільних відносин [5, с.3].

З врахуванням проведеного аналізу, виникає запитання, який підхід можна застосувати при визначенні ефективності забороняючих кримінально-правових норм?

Методологічною основою для оцінки ефективності забороняючих кримінально-правових норм слугує телеологічний (цільовий) підхід до визначення ефективності норм. Варто зазначити, що за своєю природою поняття ефективності забороняючих кримінально-правових норм власне полягає у здійсненні оцінки такої ефективності.

Телеологічний (від *telos* – ціль) підхід у визначенні ефективності забороняючих кримінально-правових норм полягає у встановленні досягнення поставлених при прийнятті забороняючої кримінально-правової норми цілей. Завданням та безпосередньою метою забороняючої кримінально-правової норми є охорона найважливіших суспільних відносин від кримінально-протиправних посягань та запобігання вчиненню кримінальним правопорушенням. Вказана мета досягається при реалізації забороняючої кримінально-правової норми шляхом дотримання кримінально-правових заборон, тобто утримання відповідних осіб від вчинення кримінальних правопорушень.

Таким чином, визначення ефективності забороняючої кримінально-правової норми здійснюється залежно від придатності забороняючої кримінально-правової норми сприяти правомірній активності суб'єктів (дотримуватися кримінально-правових заборон) та здатністю забороняючої кримінально-правової норми запобігати вчиненню кримінальних правопорушень. Відтак, чим якісніше буде сформульована забороняюча кримінально-правова норма, чим більше наявність забороняючої кримінально-правової норми буде стимулювати відповідних осіб утриматися від вчинення кримінального правопорушення, тим забороняюча кримінально-правова норма буде ефективнішою.

З врахуванням наведеного, ефективною може визнаватися та забороняюча кримінально-правова норма, якій вдається досягнути поставлених цілей – забезпечити охорону найбільш важливих суспільних відносин шляхом забезпечення належної реалізації забороняючих кримінально-правових норм, тобто дотримання кримінально-правових заборон. Якщо забороняючий кримінально-правовий нормі вдається забезпечити належну поведінку особи, яка утрималася від вчинення кримінального правопорушен-

ня, така норма визнаватиметься ефективною, оскільки їй вдалося виконати своє завдання та досягнути визначеної мети.

Висновки

1. Незважаючи на різні підходи у визначенні поняття ефективності правових норм запропоновані авторами двох періодів дослідження, зокрема, визначення поняття ефективності правових норм через категорії "мета" та "результат" – характерний для першого періоду дослідження, та категорію "інтерес" – для другого; варто підкреслити, що узгодження інтересів фактично можна розглядати як мету, а те наскільки вдалося цього досягнути – як отриманий результат, тобто фактично позиції авторів не зважаючи на різну термінологію, змістовно зводяться до концепції "мета-результат".

2. Виокремлено такі підходи до визначення ефективності забороняючих кримінально-правових норм: телеологічний (цільовий), аксіологічний та економічний.

Визначення ефективності забороняючих кримінально-правових норм з огляду на понесені витрати (економічний підхід), є ототожненням ефективності та економічності забороняючої кримінально-правової норми.

Аксіологічний підхід до визначення ефективності забороняючих кримінально-правових норм полягає у визначенні ефективними тих норм, реалізація яких дозволяє забезпечити об'єктивно існуючі інтереси у правовому регулюванні

відповідних суспільних відносин. Узгодження забороняючої кримінально-правової норми з існуючими потребами та інтересами, на нашу думку, виступає однією з умов ефективності забороняючих кримінально-правових норм.

У контексті ефективності забороняючих кримінально-правових норм телеологічний (цільовий) підхід слугує методологічною основою для їх оцінки. Згідно вказаного підходу, ефективність забороняючої кримінально-правової норми визначається у залежності від досягнення поставленої законодавцем мети, за допомогою категорій "мета-результат". Завданням і безпосередньою метою забороняючої кримінально-правової норми є охорона найважливіших суспільних відносин від кримінально-протиправних посягань та запобігання вчиненню кримінальних правопорушень. Вказана мета досягається завдяки реалізації забороняючої кримінально-правової норми шляхом дотримання кримінально-правових заборон, тобто утримання відповідних суб'єктів від вчинення кримінальних правопорушень.

Конфлікт інтересів

Авторка заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

Вираз вдячності

Дослідження виконано з власної ініціативи та не отримало будь-якого фінансування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Законодавство: проблеми ефективності / Авер'янов В. Б., Бобровник С. В., Головченко В. В. та ін.; під ред. В. Б. Авер'янова, В. Н. Денисова, В. Ф. Сіренка, Я. М. Шевченка. К.: Наукова думка, 1995. 231 с.
2. Сіренко В. Ф. Визначення ефективності законодавства: методологічні аспекти. Законодавство: проблеми ефективності. К.: Наукова думка, 1995. С. 3–13.
3. Robert D. Cotter. The Rule of State Law Versus the Rule-of-Law State. Washington D. C. Annual Bank Conference on Development Economics. 1996. № 7. P. 31–38.
4. Карчевський М. В. Ефективність кримінально-правового регулювання в Україні: інформаційно-аналітичні матеріали за результатами опитування експертів. МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Суми. 2015. 48 с.
5. Нікітін Ю. В., Рощина І. О. Ефективність норм кримінального права України у попередженні злочинів: монографія. К.: ВНЗ "Національна академія управління", 2014. 168 с.

REFERENCES

1. Aver'yanov, V. B., Bobrovnyk, S. V., Golovchenko, V. V., et al; Aver'yanov, V. B., Denisov, V. N., Sirenko, V. F., & Shevchenko, Y. M. (Eds.). (1995). *Zakonodavstvo: problemy efektyvnosti* [Legislation: effectiveness problems]. K.: Naukova dumka (in Ukr.).
2. Sirenko, V. F. (1995). *Vyznachennya efektyvnosti zakonodavstva: metodolohichni aspekty. Zakonodavstvo: problemy efektyvnosti* [Determining the effectiveness of legislation: methodological aspects. Legislation: effectiveness problems]. K.: Naukova dumka, (s. 3–13) (in Ukr.).
3. Cotter, R. D. (1996). The Rule of State Law Versus the Rule-of-Law State. Washington D. C. Annual Bank Conference on Development Economics, (7), 31–38.
4. Karchevsky, M. V. (2015). *Efektyvnist kriminalno-pravovoho rehulyuvannya v Ukrayini: informatsiyno-*

analychni materialy za rezultatamy opytuvannya ekspertiv [Effectiveness of criminal law regulation in Ukraine: information and analytical materials based on the results of a survey of experts]. MVS Ukrainy, Lohan. derzh. un-t vnutr. sprav im. E. O. Didorenka. Sumy (in Ukr.).

5. Nikitin, Y. V., & Roschyna, I. O. (2014). *Efektivnist norm kryminalnoho prava Ukrainy u poperedzhenni zlochyniv* [The effectiveness of the norms of the criminal law of Ukraine in the prevention of crimes]. Monograph. K.: Institution of higher education "National Academy of Management" (in Ukr.).

ІНФОРМАЦІЯ ПРО СТАТТЮ (ARTICLE INFO)

Published in:

Форум права: 76 pp. 59–64 (3).

Related identifiers:

10.5281/zenodo.7947536

http://forumprava.pp.ua/files/059-064-2023-3-FP-Zhdyniak_7.pdf

http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2023_3_7.pdf

License (for files):

[Creative Commons Attribution 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Received: 30.08.2023

Accepted: 18.09.2023

Published: 26.09.2023

Available online: 26.09.2023

Cite as:

Ждиняк, Н. П. (2023). Основні підходи до визначення ефективності забороняючих кримінально-правових норм. *Форум Права*, 76(3), 59–64. <http://doi.org/10.5281/zenodo.7947536>

Zhdyniak, N. P. (2023). Osnovni pidkhody do vyznachennya efektyvnosti zaboronyayuchykh kryminalno-pravovykh norm [Main Approaches to Determining the Effectiveness of Prohibitive Criminal Law Norms]. *Forum Prava*, 76(3), 59–64. <http://doi.org/10.5281/zenodo.7947536>